держава і церква

Релігійний фактор у політичному просторі США

Олена Романова,
головний спеціаліст
Національного інституту
стратегічних досліджень

Проблема регулювання законодавчих та практичних основ партнерства влади, суспільства і релігійних організацій віддавна породжує дискусії як у суспільстві, так і в наукових колах. Часто причиною цього в нашій країні, зокрема, стає різне тлумачення принципу відокремлення Церкви від держави, закладеного в Конституції України. Чимало фахівців трактують його як необхідність тримати релігію у стінах храмів, не допускати Церкву до участі в активному громадському житті. Захисники такої позиції іноді посилаються на досвід таких країн, як Франція і США. Проте ознайомлення з традиціями легітимізації актуальної політики в США спростовує таке трактування.

„США перестали бути лише нацією. Тепер це – релігія". Така теза міститься в статті Дж. Монбіота „Америка – це релігія", надрукованій в британській газеті „The Guardian" [1]. Релігійні мотивації, якими все більше пронизується політика адміністрації Дж. Буша-молодшого, викликають пильний інтерес аналітиків на обох берегах Атлантики, підігрівають дискусії щодо місця і ролі релігії в сучасному демократичному суспільстві.

Сполучені Штати країна, безумовно, не ідеальна. Але ж дуже багато що в сьогоднішньому світі залежить від рішень, які приймаються у Білому домі та на Капітолійському пагорбі. У будь-якому випадку, країна, що грає нині на світовій арені „першу скрипку" в політиці, економіці, науці, заслуговує на те, щоб знати про неї більше. Знання про становище Церкви в США, її вплив на політику країни є для України корисним ще й з точки зору досвіду держави, у якій домінує сепараційний тип державно-церковних відносин.

Ще на початку своєї історії американці відмовились від панівної в ті

часи в багатьох країнах Європи концепції державної релігії, тобто релігії, яка користується пріоритетною підтримкою держави. Принципи, які батьки американської Конституції визначили як основу для врегулювання відносин між релігією й політикою, викладені в статті VI Основного закону США та закріплені Першою поправкою до неї. Стаття VI закінчується тезою: „Не може вимагатися належність до котроїсь релігії як умова, щоби обіймати ту чи іншу посаду або виконувати певні громадські обов'язки в Сполучених Штатах". Відповідно, розділення Церкви і держави постулює Перша поправка до Конституції, в якій говориться: „Конгрес не повинен ухвалювати законів, що запроваджували б будь-яку релігію чи забороняли б вільне відправлення релігійних обрядів" [2, с. 146]. Сукупність цих положень вже понад два століття вважається в США гарантією свободи віросповідання, захистом Церкви від втручання держави в її справи.

Поправку сформульовано досить чітко. Відтак, на перший погляд, може здаватися, що релігійні об'єднання в США відіграють малопомітну роль у життєдіяльності суспільства й держави. Понад те, сьогодні США вважаються країною, де принцип розділення держави і Церкви втілюється значно повніше й послідовніше, аніж у Європі. Проте – закріплення такого розділення було релігійно мотивованим.

Автори Першої поправки Дж. Медисон і Т. Джефферсон аж ніяк не збиралися вилучати релігію з політичного життя. Єдине, що зафіксовано в Конституції, так це те, що держава, в особі уряду, не повинна дотримуватися якоїсь **конкретної** позиції в релігійних питаннях. Положення Конституції базуються на переконанні, що Церква і державна влада виконуватимуть свої функції ліпше, якщо не залежатимуть одне від одного. Розділення мало на меті не ізолювати, а **зміцнити** Церкву за умови, що її діяльність зосереджуватиметься у релігійній сфері. Політичні мислителі США вважали цю потужну сферу важливою базою для зміцнення демократичної системи влади. Ще А. де Токвіль зауважував, що не можна зрозуміти американського суспільства, не зауваживши його міцної релігійної основи, яка робить можливою демократичну систему [3].

Конфесійна палітра сьогоднішньої Америки досить строката. За оцінками Інституту Дж. Геллапа, понад 160 мільйонів американців заявляють, що належать до якоїсь конфесії. Римська католицька церква є найбільшою – вона налічує 60 мільйонів вірних. Загальна ж кількість послідовників протестантських церков сягає 94 мільйонів, але вони належать до 220 різних течій. Близько 4 мільйонів євреїв заявляють про свою належність до юдаїзму. В США проживає також 4 мільйони мусульман [4].

Більшість сучасних американців вважають себе однією з найпобожніших націй у всьому промислово розвиненому світі – щодо рівня визнання релігійних вірувань та відправлення культу. Унікальність США, на їхню думку, в тому, що при високій освіченості населення рівень

держава і церква

релігійності в країні також високий – на відміну від інших країн, де релігійність обернено пропорційна рівневі освіти [5]. Можна погоджуватися чи ні з такими твердженнями, але не визнавати своєрідності та унікальності американського досвіду неможливо.

Розвиток американської державності виробив власні історичні традиції, які, на відміну від Європи, ніколи не вимагали повної секуляризації політичного простору. Безперечно й те, що релігія в США не вважається „приватною справою". Іноді навіть фахівцям з конституційного права важко провести чітку межу між тим, де закінчується американська держава та розпочинається Церква. Деякі аспекти релігійності по-американськи мають вигляд навіть демонстративних. Загальновідома схильність громадян США виявляти свій патріотизм і приналежність до американської нації великою кількістю зовнішньої атрибутики. Чимало таких атрибутивних проявів має і їхня віра в Бога.

Девіз „В Бога ми віруємо" („In God we trust") друкується на грошових знаках США і спрацьовує як національний. Більшість американських громадян сприймає свою країну як Божу („God's own country"), а президентські промови традиційно закінчуються формулою „Бог благословляє Америку" („God bless America"). Закони багатьох штатів зобов'язують державні школи починати кожний навчальний день з виголошення учнями присяги вірності американському прапору. У тексті присяги є неодмінне – „під Богом" („under God").

Кожен з цих символів має свою історію. Так, девіз „В Бога ми віруємо" на американських монетах з'явився ще 1908 року. Закон щодо цього було прийнято внаслідок наполегливих вимог Християнської коаліції. Після закінчення кривавої громадянської війни ця впливова група активно мусувала тезу, що національна трагедія була не чим іншим, як карою Божою за нехтування християнськими цінностями, зокрема й з боку американського уряду [6].

Політичні ініціативи американської влади середини XX століття мали притаманне тому часові ідеологічне забарвлення. 1956 року, у розпал „холодної війни", Конгрес ухвалює резолюцію про поновлення формули „В Бога ми віруємо" як національного девізу. Того ж року президент підписує цю резолюцію, і вона набуває сили закону. Нововведення мотивувалося, зокрема, прагненням продемонструвати принципове несприйняття американцями комунізму, який наполегливо пропагував атеїзм, а також несприйняття позиції європейських демократій, котрі, на думку багатьох американців, християнські цінності вшановували переважно формально. Теза „атеїстичні комуністи" повторювалась так часто, що в американському суспільстві ці поняття стали сприйматися як синонімічні. Більшість громадян США вважала атеїзм, так само, як і комунізм, явищем антипатріотичним та антиамериканським. Поновлений

девіз з 1957 року почали друкувати спочатку на однодоларових купюрах, а з 1966 – і на купюрах усіх номінацій [7].

В контексті „холодної війни" з новим натхненням зазвучала присяга зірково-смугастому знамену. Щоранку мільйони школярів, поклавши руку на серце, промовляють урочисті слова про вірність прапорові Сполучених Штатів Америки – тобто державі, яку він символізує. Уперше цю присягу було виголошено ще у жовтні 1892 року, в день святкування відкриття Колумбом нового континенту. На початку 1950-х її текст доповнюється словами „під Богом" („under God") – після слів „єдина нація" („one nation"). 1954 року Конгрес офіційно затвердив зміни. Для багатьох законодавців слова „під Богом" означали різницю між Сполученими Штатами та атеїстичним Радянським Союзом. Такої ж думки дотримувався й тодішній президент США Д. Ейзенхауер. Він сказав про це на церемонії офіційного підписання нового статуту присяги. Вважаючи багатьох землян інтелектуально обмеженими через їхню прихильність до матеріалістичної філософії, Д. Ейзенхауер підтвердив значущість релігійної віри як важливої складової американської спадщини. „Ми будемо постійно зміцнювати цю духовну зброю, яка завжди буде наймогутнішим ресурсом нашої країни у мирі та у війні," – виголосив президент [8].

Ще однією противагою комуністичній ідеології стало встановлення 1952 року Національного дня молитви, який доти проводився нерегулярно. Пізніше, 1988 року, Конгрес затверджує спеціальну регулярну дату проведення такого дня – перший вівторок кожного травня. На важливості цього ритуалу наголошує і нинішній президент США Дж. Буш. В одному із своїх звернень до нації він, зокрема, проголосив: „Я, Джордж Буш, президент Сполучених Штатів Америки, на підставі законних повноважень, наданих мені Конституцією та законами Сполучених Штатів, проголошую 2 травня 2002 року Національним днем молитви. Я закликаю американців просити Божого захисту, висловлювати вдячність за наше благословення та шукати морального і духовного оновлення. Я закликаю всіх наших громадян об'єднатися в цей день у дотриманні відповідних програм, церемоній та заходів" [9].

Однак, попри все, не слід перебільшувати значення цих ритуалів і символів у житті американців. Питання про конституційність використання в державних документах і національних символах згадування про Бога досить часто фігурує в судових справах. Положення щодо розділення держави і Церкви, дія Першої поправки до Конституції, проблеми толерантного сприйняття всіх віросповідань – ці та інші питання дискутуються в численних державних і громадських організаціях. Багато громадян дотримується думки, що теза „В Бога ми віруємо" не стосується вірних нехристиянських конфесій, а відтак ображає почуття, скажімо, агностиків, атеїстів, буддистів, індуїстів і т. д. Дехто вважає, що офіційне

держава і церква

використання девізу порушує принцип розділення держави і Церкви, а отже є незаконним. Це питання, до речі, тричі розглядалося в судових процесах (1970, 1979 та 1994 рр.). В результаті офіційне використання девізу було визнано таким, що не суперечить Конституції. Судді сходилися на думці, що девіз не засвідчує підтримки релігії на державному рівні. В одному із судових рішень, зокрема, стверджувалось, що національний девіз та гасло на грошах „В Бога ми віруємо" не містить у собі нічого, що нагадувало б демонстрацію релігійності: його використання має патріотичний характер [7].

Нещодавно в суді було визнано таким, що не суперечить Конституції, і згадування Бога в тексті присяги американському прапору. Позивач М. Ньюдоу з штату Каліфорнія не раз вимагав вилучити з присяги згадку про Всевишнього. Влітку 2002 року йому вдалося добитися підтримки в судах нижчої інстанції. Однак рішення на користь М. Ньюдоу викликало негативну реакцію Білого дому та Конгресу, а відтак було опротестоване міністерством юстиції у Верховному суді [10].

Цілком очевидно, що ставлення до релігії традиційно відіграє в США неабияку роль у побудові політичної кар'єри. Відповідно, релігійні ініціативи президентської адміністрації – явище для Америки зовсім не нове. Всі 43 президенти Сполучених Штатів були віруючими. (Дж. Кеннеді був католиком, решта – представниками протестантських номінацій). Побутує думка, що релігійна активність президента Дж. Буша-молодшого є лише продовженням політики його попередника – Б. Клінтона. Так, професор права М. Гамільтон тведить, що всі релігійно аргументовані ініціативи Дж. Буша простежувалися ще в позиції адміністрації Б. Клінтона. Б. Клінтон підготував відповідну платформу, а Дж. Буш використовує її [11]. На підтвердження цієї думки нагадується підписання Б. Клінтоном Закону про відновлення релігійної свободи (The religious Freedom restoration Act of 1993), Закону про захист релігійної свободи та добровільних пожертвувань (The Religious Liberty and Charitable Donation Protection Act of 1998), нормативне забезпечення дозволу на виділення федеральних коштів для підтримки деяких соціальних програм релігійних груп тощо.

Релігійні погляди нинішнього американського президента простежуються у всій ідеології його діяльності. Проблема особливо актуалізується у світлі наступних президентських виборів. Є всі ознаки того, що релігійний фактор у нинішніх президентських перегонах використовуватиметься значно активніше, ніж раніше. Політичні спостерігачі відзначали, що релігія „відіграє більшу роль цього року, ніж у будь-який кампанії після 1960, коли президентом було обрано католика – Дж. Кеннеді". Разом з тим, багатьох в США така ситуація не дивувала. Як сказав один із сенаторів, „це є найбільш релігійна країна у світі, але іноді ми намагаємося приховувати цей факт" [12].

Олена Романова

Вагомість впливу релігії на виборців підтвердили й опитування, що проводилися під час виборчої кампанії 2000 року. Наведені нижче дані оприлюднені Інтернет-виданням „The Columbus dispatch on-line newspaper" у вересні 2000 року:

У прийнятті рішення „За якого кандидата голосувати?" наскільки для вас важливим, серед інших, є фактор щодо ...

	релігійної віри кандидата?	позиції кандидата щодо підтримки морального клімату в країні?	довіри кандидата Біблії як слову Божому?
Дуже важливий	30 %	65 %	43 %
Досить важливий	28 %	25 %	25 %
Не дуже важливий	16 %	5 %	12 %
Не важливіший, ніж інші	25 %	4 %	17 %

Майже троє з кожних п'яти респондентів відповіли, що релігійність кандидатів у президенти впливає на прийняття рішення щодо особи, за яку віддається голос. Ще 90 % вважали важливою позицію кандидата щодо підтримки морального клімату в країні – фактора, близько пов'язаного з релігійною вірою.

Дані опитувань тільки підтверджують думку професора Джорджтаунського університету К. Уїлкокса, автора кількох книг про відносини релігії й політики, який вважає, що жоден кандидат у президенти не переможе, якщо не звертатиметься до віруючих виборців. Американці, на його думку, жадають, аби їхній президент – і взагалі всі вищі посадовці – були хоч до певної міри релігійними. При цьому виборці не дуже переймаються, до якої саме християнської конфесії належать вищі посадовці [13].

Під час передвиборчих дебатів 2000 року Дж. Буш назвав Ісуса Христа своїм улюбленим філософом, який відізвався в його серці. Подібні нехитрі публічні сповіді допомогли Дж. Бушеві-молодшому отримати необхідну підтримку. Чи допоможуть йому численні релігійно аргументовані політичні ініціативи обійняти цей пост удруге? Наразі густий релігійний присмак промов Дж. Буша вже викликає дратівливе нерозуміння у частини американських політиків. Навіть ієрархи багатьох християнських конфесій стурбовані змішуванням релігії і політики, яке превалює в офіційних заявах Вашингтона. Але ж обирає главу держави не вузьке коло яйцеголових, а багатомільйонний електорат. Звичайний виборець далекий від політики. Він часто чує лиш те, що воліє почути. На запитання „Чи вважаєте ви, що Америка була б кращою країною, якби релігія мала більший вплив на повсякденне життя?", 75 % громадян відповіли „Так" [12]. Тому не буде великим ризиком прогнозувати другу перемогу Дж. Буша в президентських перегонах. Пересічний американець скоріш

держава і церква

відреагує на його розповіді про багатогодинні молитви, аніж на аналіз його помилок у політиці.

Література:

1. Monbiot D. America – is a religion. – http://www.guardian.co.uk.usa/story/0,12271,1007813,00.html

2. Каррі Д. П. Конституція Сполучених Штатів Америки : Посібник для всіх / Пер. з англ. О. М. Мокровського. – К.: Веселка, 1993. – 192 с.

3. Разделение и взаимодействие: религия и политика в США (интервью с Кеннетом Д. Уолдом). – http//:usinfo.state.gov/journals/itsv/0397/ijsr/rjart7h.htm

4. U. S. Society and values. Vol. 2, No. 1, March 1997 – http://usinfo.state.gov/journals/itsv/0397/ijsr/rjart4h.htm

5. Джордж Гэллап-младший. Останутся ли жизнеспособными американские церкви в следующем столетии? – http//:usinfo.state.gov/journals/itsv/0397/ijsr/rjart6h.htm

6. In God we trust? – http://atheism.about.com/library/FAQs/cs/blcsm_gov_motto.htm

7. U. S. national mottoes: history and constitutionality. – http://www.religioustolerance.org/nat_mott.htm

8. One Nation under God? – http://rewforum.org/religion–schools/pledge/backgrounder/pdf

9. National Day of Prayer Proclamation. – http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/04/20020426–2.html

10. Религия и СМИ – http://www.religare.ru/news9656.htm

11. Hamilton M. „Why President Bush's „New" Emphasis on religion Is hardly New". – http://writ.news.findlaw.com/hamilton/20030522.html

12. Religion taking prominent role in 2000 election. – http://www.dispatch.com/news/newsfea00/sep00/415284.html

13. Религия и президентские выборы 2004 года (интервью с профессором Уилкоксом). – http://www.nrs.com/news/evets/usa/200604_93523_38517.html